

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-3>
УДК 338.43:332.3:547].001.86(061.1ЄС+477)

Бондар О.Г.

доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права,
Запорізький національний університет

Полякова І.О.

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри генетики та рослинних ресурсів,
Запорізький національний університет

Лях В.О.

доктор біологічних наук,
професор кафедри генетики та рослинних ресурсів,
Запорізький національний університет

Bondar Oleksandr, Poliakova Iryna, Lyakh Viktor
Zaporizhia National University

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ ЗА ДОСВІДОМ ЄС

STATE SUPPORT OF ORGANIC AGRICULTURE IN UKRAINE BASED ON EU EXPERIENCE

Стаття присвячена вивченню досвіду розвинених країн Європейського Союзу щодо введення, розширення та зміцнення органічного сільського господарства. В ході дослідження підтверджено, що уряди передових європейських країн приділяють велику увагу проблемам органічного руху та екологічної безпеки загалом як на державному, так і на міждержавному рівнях. У країнах Європейського Союзу збільшення сільськогосподарських площ і фермерських господарств, зайнятих органічним агропромислом, неухильно зростає завдяки вжиттю цілої системи заходів захисту виробника, в яку входять дотації та фінансова державна допомога на кожен гектар, пільгове кредитування, фінансова допомога під час сертифікації, консультативна підтримка. Доведено, що для України досвід країн Європейського Союзу заслуговує на увагу в різних напрямках, а саме законодавчих, фінансових, політичних, наукових, освітніх та комунікативних.

Ключові слова: органічне сільське господарство, європейський досвід, державна підтримка, закон, агропродукція, сертифікація, організаційно-правовий механізм.

Стаття посвячена изучению опыта развитых стран Европейского Союза по введению, расширению и укреплению органического сельского хозяйства. В ходе исследования подтверждено, что правительства передовых европейских стран уделяют большое внимание проблемам органического движения и экологической безопасности в целом как на государственном, так и на межгосударственном уровнях. В странах Европейского Союза увеличение сельскохозяйственных площадей и фермерских хозяйств, занятых органическим агропроизводством, неуклонно возрастает благодаря принятию целой системы мер защиты производителя, в которую входят дотации и финансовая государственная помощь на каждый гектар, льготное кредитование, финансовая помощь при сертификации, консультативная поддержка. Доказано, что для Украины опыт стран Европейского Союза заслуживает внимания в разных направлениях, а именно законодательных, финансовых, политических, научных, образовательных и коммуникационных.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, европейский опыт, государственная поддержка, закон, агропродукция, сертификация, организационно-правовой механизм.

The article is focused on the study of the EU developed countries' experience in the sphere of establishment, expansion and strengthening of organic agriculture. The results of the study confirm that the governments of advanced European countries pay great attention to the problems of organic movement and environmental safety in general, both at the state and interstate levels. In the European Union the increase of agricultural areas and farms engaged in organic farming is growing steadily due to the introduction of a system of measures to protect producers, which includes subsidies and financial state assistance per each hectare, soft loans, financial assistance in certification, advisory support. It is proven that the European Union countries' experience deserves special attention in Ukraine in various areas, such as legislative, financial, political, scientific, educational and communicative. The comparative analysis of state support of organic farms in Ukraine and EU member states reveals availability of legal support for organic agriculture in Ukraine and identifies issues that need

attention in the near future in order to accelerate the development of this important area of agricultural production in our country. Ukraine has large areas of arable lands with high potential fertility, favorable climatic conditions with a large number of soil and climatic zones, developed and diversified agriculture with strong crop and livestock production. All these prerequisites create great prospects for the development of organic agriculture in our country. However, Ukraine is not yet the leader in Europe in the area of organic lands and registered operators of the organic market. Taking into account the fact that the new Law on Organic Production has already implemented most of the provisions of EU regulations in Ukraine, a number of legislative issues regarding the development of organic production, as an important segment of agricultural business still need consideration. It is suggested to intensify involvement of experts in environmental protection as well as of the public, to establish regional advisory centers, to promote and implement European experience through educational work.

Key words: organic agriculture, European experience, government support, law, agricultural products, certification, organizational and legal mechanism.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя в Європейському Союзі (ЄС) докладається чимало зусиль для поширення розвитку органічного землеробства й надання йому сталості, незважаючи на труднощі, що виникають [1].

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, підвищення урожайності завдяки тривалому застосуванню мінеральних добрив та засобів приводили до зниження якості продукції через забруднення їх пестицидами та порушення стабільності екологічних систем на прилеглих територіях, тому органічне сільське господарство з'явилося як потенційне вирішення тих проблем, що накопичилися в традиційному сільському господарстві. Основними принципами органічного господарювання стали здоров'я та екологія. Пришвидженню розвитку цього напрямку сприяв високий інтерес споживачів до органічних продуктів харчування.

Саме тому спочатку національні політики, а далі й політики ЄС для поширення цього напрямку вжили широкий спектр підтримуючих заходів, а саме законодавчих, фінансових, політичних, наукових та комунікативних [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми екологізації агропромислового виробництва обговорюються науковцями в Україні. С.Ю. Булигін, Д.О. Тімченко, В.В. Медведєв та інші вчені піднімають питання раціонального використання й охорони земельних ресурсів та довкілля, управління родючістю ґрунтів, забезпечення ефективного функціонування системи землеробства, використання зрошуваних земель та розвитку біологізації землеробства [3, с. 100–212]. Х.А. Григор'єва підкреслює, що саме науковцями-аграрниками визначено необхідність екологізації аграрного законодавства нашої держави [4, с. 447–481]. Авторкою зазначається існування розриву між сучасними науково-концептуальними розробками агроекології та правовим забезпеченням державної підтримки екологізації у сільському господарстві.

Ймовірно, саме з цим пов'язаний слабкий ріст органічного виробництва в Україні та її відставання від держав-членів ЄС щодо розвитку цього перспективного напрямку.

Мета статті полягає в проведенні порівняння державної підтримки господарств органічного руху в Україні та країнах-членах ЄС; з'ясуванні наявності правового забезпечення органічного сільського господарства України; визначенні питань, що необхідно вирішити у найближчій перспективі для прискорення розвитку цього важливого напрямку сільськогосподарського виробництва в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих пріоритетів розвитку сучасного сільського господарства є отримання екологічно чистої продукції. Це досягається за мінімізації використання мінеральних добрив, обмеженої кількості пестицидів та засобів захисту рослин, кормових добавок у тваринництві як вторинній ланці екологічно чистої продукції. Такий суто природний екологічний напрям ведення сільського господарства має назву «Органічне землеробство» вже протягом майже півстоліття.

Досягнувши високого рівня розвитку загалом, ще у 80-і роки минулого сторіччя органічне сільське господарство привернуло до себе увагу фермерів та інших сільськогосподарських товаровиробників багатьох європейських країн. Динаміка зростання цього сегменту аграрної економіки вражаюча. Якщо у 1999 році такої продукції на світових ринках було реалізовано на 15,2 млрд. дол. США, то у 2017 році – на 97 млрд. [5]. Причина такого злету вбачається передусім у формуванні та впровадженні ефективних організаційно-правових механізмів державної підтримки органічного руху.

Своєчасна державна фінансова підтримка органічних фермерських господарств була вперше в Європі надана в Данії у 1987 році для покриття економічних збитків періоду конверсії. Такий вибір був не випадковим, адже Данія – це острівна держава з обмеженим приростом сільськогосподарських площ і не багата на природні ресурси. Водночас це урбанізована країна з розвинутою промисловістю та великою чисельністю населення.

Принцип непорушності кордонів держав-членів ЄС, майже однаковий рівень промислового розвитку й принципи єдиного планування у 1990-і роки посилили політичний інтерес до органічного сільського господарства з переходом на рівень загальної політики ЄС. Було введено загальний набір виробничих стандартів для найбільш затребуваного органічного рослинництва в 1991 році, а саме Регламент ЄС, 2092/91. Регламент базується на керівних принципах Міжнародної федерації руху за органічне сільське господарство (International Federation of Organic Agriculture Movements IFOAM), яка є асоціацією близько 800 організацій-членів зі 119 країн. У 1999 році концепція сільськогосподарської політики була доповнена загальними стандартами для органічного тваринництва, а саме Регламентом ЄС, 1804/99, і можливістю стабільної фінансової підтримки «органічних фермерів». Цими документами встановлено основні вимоги до органічного виробни-

цтва рослин і тварин, зокрема вимоги щодо кормів з обов'язковим маркуванням органічної продукції.

35–40 років тому, в середині 80-х років минулого сторіччя, площа органічного виробництва по всьому ЄС складала лише 100 тис. га, а кількість органічних ферм – менше 0,1% від загальної кількості. Більше половини всіх сільськогосподарських органічних потужностей розташовувалися у Франції та Німеччині. Завдяки розумній державній політиці до середини 90-х років на сільськогосподарському ринку земель єдиної Європи площа органічного землеробства значно збільшилась, а кількість господарств перевищила 127 000 на площі 3,3 млн. га, що становить майже 1,5% всіх господарств та 2,5% від загальної площі сільгоспугідь. Найбільші площі органічного сільського господарства були започатковані в Австрії та Швеції, досягнувши 15%.

Європейські уряди визнали й оцінили переваги такого землекористування, за допомогою фінансових важелів схилили фермерів реалізувати на практиці методи органічного землеробства. Були введені фінансові стимули, підвищена фінансова підтримка наукових досліджень, розширені маркетингові ініціативи. Так, в Нідерландах головну частину фінансування розвитку органічного сектору землекористування було спрямовано саме на дослідницькі роботи.

Водночас країни ЄС мають дещо різні підходи до стимулювання та державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва. Більшість урядів виділяє підтримку виробникам через дотації у перехідний період з розрахунку на 1 га. Так, у Швеції сума складає від 82 до 320 євро, а в Ірландії найбільшу дотацію (242 євро на га) отримують господарства розміром менше 3 га, після перехідного періоду ці господарства також отримують грошову державну підтримку 121 євро/га. В Німеччині поширена допомога на органічну ферму для проходження органічної сертифікації. В Туреччині Сільськогосподарський банк для органічного сектору надає кредити за заниженою кредитною ставкою на 60%. В Польщі утворено Дорадчий центр сільського господарства і навчальний центр для проведення тренінгів на базі демонстраційних органічних господарств, а в Нідерландах існує унікальне стимулювання не тільки виробництва, але й саме органічної продукції щодо норм раціонального споживання.

Відтоді органічне сільське господарство в ЄС переживає постійний динамічний розвиток. За цей період площа органічних земель зросла у сотні разів, а кількість органічних виробників навіть більше. Нині цей напрям є перспективним і має сталу тенденцію до подальшого розвитку.

Викладене повною мірою є актуальним і для нашої держави. Серед завдань, передбачених Концепцією Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, слід назвати сприяння створенню нових потужностей із виробництва та глибокої переробки сільськогосподарської продукції та модернізації наявних, зокрема у сфері виробництва органічної продукції, розширення пло-

щі виробництва органічної продукції та сировини, що свідчить про наміри покращити наявну ситуацію у сфері виробництва органічної сільськогосподарської продукції [6].

Україна має великі площі орних ґрунтів з високою потенційною родючістю, більшу частину яких складають чорноземи, каштанові та сірі лісові ґрунти, сприятливі кліматичні умови з великою кількістю ґрунтово-кліматичних зон, розвинуте й розгалужене сільське господарство з потужним рослинництвом і тваринництвом. Всі ці передумови створюють великі перспективи для розвитку органічного сільського господарства в нашій державі.

Україна вже залучена у світове органічне виробництво. Навряд чи можна говорити, що вона здійснює перші кроки для розвитку органічної галузі в сільському господарстві, водночас багато елементів інфраструктури органічного сільського господарства у нашій державі перебувають у стадії формування. Т.В. Курман вважає, що «сьогодні розвиток органічного сільського господарства в Україні стримує низка чинників, які за сферою виникнення можна поділити на зовнішні і внутрішні» [7]. До першої групи таких факторів вчена відносить правові; економічно-соціальні; об'єктивно-природні; організаційні; психологічні [7, с. 381–382]. Як бачимо, чільне місце цілком слушно посідає правовий аспект.

Першим базисним законодавчим актом у цій царині став Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 року № 425-VII [8]. Він став основою для формування відповідного правового інституту, який включає цілу низку норм інших як законодавчих, так і підзаконних нормативно-правових актів. Втім, 2 серпня 2019 року набув чинності Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» від 10 липня 2018 року № 2496-VIII (далі – Закон про органічне виробництво) [9]. У Пояснювальній записці до проекту нового Закону зазначалося, що суттєвим недоліком попереднього нормативного документа є його невідповідність законодавству Європейського Союзу [10]. Йдеться насамперед про Постанову Ради (ЄС) від 28 червня 2007 року № 834/2007 стосовно органічного виробництва й маркування органічних продуктів, скасування Постанови (ЄС) № 2092/91 [11], Постанову Комісії (ЄС) № 889/2008 «Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів» від 5 вересня 2008 року [12], а також Постанову (ЄС) № 882/2004 Європейського парламенту та Ради щодо здійснення офіційного контролю для забезпечення відповідності законам стосовно кормів та харчових продуктів, правил щодо здоров'я та належного утримання тварин від 29 квітня 2004 року [13]. Отже, новий Закон про органічне виробництво імплементував положення вищезазначених нормативних документів

ЄС, зокрема щодо управління, системи контролю та сертифікації.

Однак поки що Україна посідає в Європі скромне місце за площею органічних земель у 309,1 тис. га (0,7% від загальної площі земель сільськогосподарського призначення). Найбільша площа сертифікованих органічних земель розміщується в Одеській області (102 тис. га). Далі йдуть Херсонська (76 тис. га), Дніпропетровська (38 тис. га) і Житомирська (32 тис. га) області. Розширення зрошувальних технологій в південних регіонах сприяє підвищенню врожайності культур і стабільному розвитку рослинницької галузі.

В Україні зареєстровано 635 операторів органічного ринку, з яких 501 сільськогосподарський виробник. Найбільша кількість таких підприємств розташована в Одеській області. Більшість агрокомпаній володіє невеликими площами органічних земель. Найбільша площа органічних земель у компанії «Арніка» (15,8 тис. га), у невеликої кількості компаній площа органічних земель перевищує 5 тис. га.

Основна частина української агропродукції спрямовується на експорт. На внутрішньому ринку реалізується дуже невелика кількість (лише 10%) агропродукції, виробленої в країні. Головними імпортерами є Велика Британія та країни Європейського Союзу (Нідерланди й Німеччина). Основними експортними культурами є зернові, олійні, ягоди, гриби, горіхи, фрукти. Також експортуються макуха соняшника, борошно, олія соняшникова, шрот соняшниковий, яблучний концентрат та березовий сік. На жаль, стримуючими факторами є квотування експорту, відсутність державної підтримки та відсутність лобювання цього питання.

Вирощування традиційних для Європи сільськогосподарських культур кукурудзи, пшениці, картоплі, винограду, овочів потребує більшої кооперації та запозичення досвіду ЄС щодо органічного вирощування. Також дуже важливим є питання створення стандартів якості кінцевої продукції.

Нині триває активна міжнародна співпраця, результатом якої є Проєкт ЄС «Підтримка впровадження сільськогосподарської та продовольчої політики в Україні». В рамках Проєкту відбуваються семінари та тренінги для популяризації напряму, проводиться розроблення нормативно-правової бази у сфері органічного виробництва.

Україні необхідно створити низку законів, що захищають розвиток органічного землеробства за технологіями на позитивному досвіді ЄС. Для цього насамперед необхідно законодавчо закріпити пріоритетність органічного господарювання й державне забезпечення фінансової підтримки у вигляді дотацій, пільгового кредитування та оподаткування, забезпечення державного замовлення та формування внутрішнього ринку, оцінювання якості продукції з наданням сертифікатів.

Ціла низка положень Закону про органічне виробництво вимагає задля своєї деталізації та реального впровадження у господарській діяльності актів урядової правотворчості [14]. Протягом останніх місяців

(на дату написання цієї статті) Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції» від 23 жовтня 2019 року 3№ 970 та Постанову «Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру операторів, що здійснюють виробництво продукції відповідно до вимог законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції, Державного реєстру органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції, Державного реєстру органічного насіння і садивного матеріалу» від 12 лютого 2020 року № 87. Водночас Порядок сертифікації органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, детермінований частиною 9 статті 24 Закону про органічне виробництво, поки що існує як проєкт, розміщений у червні 2020 року на офіційному сайті Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України.

Важливо наголосити на тому, що вихідні основи державного протекціонізму у досліджуваній галузі закріплені, зокрема, у статті 8 Закону про органічне виробництво, відповідно до якої державна підтримка може надаватися операторам у рамках загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників. Однак нині на рівні держави така програма саме щодо органічного виробництва відсутня, а на рівні регіонів подібні програмні документи мають лише декілька областей.

Підсумовуючи, зазначимо, що розбудова організаційно-правового механізму державної підтримки органічного сільського господарства має здійснюватися на основі конструктивного поєднання вітчизняного правового інструментарію з урахуванням кращих світових практик. Новий Закон про органічне виробництво впровадив більшість положень нормативних документів ЄС, що стосуються, зокрема, системи управління та контролю щодо органічного виробництва, однак для їх ефективної реалізації треба забезпечити інституційну стабільність системи органів публічної адміністрації, підвищити прозорість та ефективність життя контролюючих заходів, що має сприяти підвищенню інвестиційної привабливості та макроекономічних показників цього стратегічно важливого сегменту аграрного бізнесу.

У розвинених країнах ЄС органічне сільське господарство є значним ринком виробництва й послуг, сферою досить сталого розвитку та функціонування бізнесу. Водночас у кожній країні здійснюється державна підтримка розвитку органічного землеробства, хоча ступінь її активності в різних країнах не є однаковим. Саме за ступенем державної участі різняться переважно моделі функціонування органічного сільського господарства.

Висновки. Значною мірою сучасні проблеми реформування у сільському господарстві України подібні

з проблемами країн-членів ЄС півстоліття тому. Водночас повчальним і корисним може бути позитивний досвід країн Європи щодо вдосконалення сільськогосподарської технології, якою є органічне землеробство.

Таким чином, як конкретні висновки та практичні заходи можемо зазначити такі:

– сфера органічного землеробства потребує подальших змін, обумовлених еволюцією суспільства та змінами в економічній системі України;

– вітчизняний та європейський досвід розвитку органічного землеробства як системи господарювання демонструє необхідність державної підтримки, що особливо актуально для України, диференційований

підхід до земельної реформи й сільського господарства щодо регіональних територіальних особливостей;

– успішне використання новітніх способів господарювання, одним із яких є органічне землеробство, неможливе без активної участі місцевих державних органів влади, що дасть можливість досягти максимального ефекту від нововведень;

– досвід країн-членів ЄС у запровадженні та розвитку органічного руху вказує на необхідність вжиття Україною відповідних законів щодо впровадження органічного сільського господарства в національну політику та її адаптування до європейських вимог і стандартів.

Список літератури:

1. Development of organic farming at the crossroads: Looking for the way forward through system archetype lenses / N. Brzezina, K. Biely, A. Helfgott, B. Kopainsky, J. Vervoort, E. Mathijs. *Sustainability*. 2017. № 9. 821 p. URL: <https://www.researchgate.net/publication/316926782> (дата звернення: 07.08.2020).

2. Acs S., Berentsen P.B.M., Huirne R.B.M. Modelling conventional and organic farming: a literature review. *NJAS: wageningen journal of life sciences*. 2005. № 53(1). P. 1–18. URL: <https://www.researchgate.net/publication/222651835> (дата звернення: 07.08.2020).

3. Булигін С.Ю., Тімченко Д.О., Медведєв В.В. та ін. Рациональне використання й охорона земельних ресурсів, безпека агроландшафту і селітебних територій. *Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України* / за ред. М.В. Зубця. Київ : Аграрна наука, 2004. С. 100–212.

4. Григор'єва Х.А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення. Херсон : Гельветика, 2019. 596 с.

5. Світова органічна статистика. 2019. URL: http://organicinfo.ua/statystyka_2018.html (дата звернення: 07.10.2019).

6. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 року № 1437-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/248907971> (дата звернення: 07.10.2019).

7. Курман Т.В. Теоретико-правові засади органічного сільського господарства в умовах забезпечення сталого розвитку. *Актуальні проблеми правового регулювання аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносин в Україні* : колективна монографія / відп. ред.: Т.Є. Харитонова, І.І. Каракаш. Одеса : Гельветика, 2018. С. 357–383.

8. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 3 вересня 2013 року № 425-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18#Text> (дата звернення: 04.05.2020).

9. Закон про органічне виробництво. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (дата звернення: 23.04.2020).

10. Проект Закону про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (реєстр. № 5448-д від 30 березня 2018 року). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63755 (дата звернення: 27.03.2020).

11. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та скасування Постанови (ЄС) № 2092/91. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (дата звернення: 17.06.2020).

12. Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів. URL: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EC_Reg_889_2008_Implementing_Rules_UA.pdf (дата звернення: 22.06.2020).

13. Постанова (ЄС) № 882/2004 Європейського парламенту та Ради від 29 квітня 2004 року щодо здійснення офіційного контролю для забезпечення відповідності законам стосовно кормів та харчових продуктів, правил щодо здоров'я та належного утримання тварин. URL: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es882-2004.pdf> (дата звернення: 11.02.2020).

14. Бондар О.Г. Правове та інституційне забезпечення публічного управління у сфері органічного сільського господарства України. *Органічне сільськогосподарське виробництво в Україні: правові засади ведення* : монографія / за заг. ред. М.В. Шульги. Харків : Юрайт, 2020. С. 75–89.

References:

1. Brzezina N., Biely K., Helfgott A., Kopainsky B., Vervoort J., Mathijs E. (2017) Development of organic farming at the crossroads: Looking for the way forward through system archetype lenses. *Sustainability*, no. 9(5), pp. 821. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/316926782> (accessed 07 August 2020).

2. Acs S., Berentsen P.B.M., Huirne R.B.M. (2005) Modelling conventional and organic farming: a literature review. *NJAS: wageningen journal of life sciences*, no. 53(1), pp. 1–18. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/222651835> (accessed 07 August 2020).

3. Buligin S.Yu., Timchenko D.O., Medvedyev V.V. ta in. (2004) Racionalne vikoristannya j okhrona zemelnikh resursiv, bezpeka agrolandshaftu i selitebnikh teritorij. [Rational use and protection of land resources, security of agro-landscape and residential areas]. *Naukovi osnovi agropromislovogo virobnicztva v zoni Stepu Ukrayini* [Scientific bases of agro-industrial production in the Steppe zone of Ukraine]. Kiyiv: Agrarna nauka, pp. 100–212. (in Ukrainian)
4. Grigoryeva Kh.A. (2019) Derzhavna pidtrimka silskogo gospodarstva Ukrayini: problemi pravovogo zabezpechennya [State support of agriculture in Ukraine: problems of legal support]. Kherson: Gelvetika. 596 s. (in Ukrainian)
5. Svitova organichna statistika. 2019 [World Organic Statistics 2019]. Available at: http://organicinfo.ua/statystyka_2018.html (accessed 07 October 2019).
6. Pro skhvalennya Konczepcziji Derzhavnoyi czilovoyi programi rozvitku agrarnogo sektoru ekonomiki na period do 2020 roku : Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vid 30.12.2015 roku № 1437-r [About approval of the Concept of the State target program of development of agrarian sector of economy for the period till 2020: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 12/30/2015 № 1437-r]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248907971> (accessed 07 October 2019).
7. Kurman T.V. (2018) Teoretiko-pravovi zasadi organichnogo silskogo gospodarstva v umovakh zabezpechennya stalogo rozvitku. [Theoretical and legal principles of organic agriculture in terms of sustainable development]. *Aktualni problemi pravovogo reguluvannya agrarnikh, zemelnikh, ekologichnikh ta prirodoresursnikh vidnosin v Ukrayini* [Actual problems of legal regulation of agrarian, land, ecological and natural resource relations in Ukraine]. Odesa: Gelvetika, pp. 357–383 (in Ukrainian)
8. Zakon Ukrayini vid 3 veresnya 2013 roku № 425-VII “Pro virobnicztvo ta obig organichnoyi silskogospodarskoyi produkcziji ta sirovini” [Law of Ukraine of September 3, 2013 № 425-VII “On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials”]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/425-18#Text> (accessed 04 May 2020).
9. Zakon pro organichne virobnicztvo [Law on Organic Production]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (accessed 23 April 2020).
10. Proekt Zakonu pro osnovni princzipi ta vimogi do organichnogo virobnicztva, obigu ta markuvannya organichnoyi produkcziji (reestr. № 5448-d vid 30.03.2018 roku) [Draft Law on Basic Principles and Requirements for Organic Production, Circulation and Labeling of Organic Products (Reg. № 5448-d of March 30, 2018)]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63755 (accessed 27 March 2020).
11. Postanova Radi (YeS) № 834/2007 vid 28 chervnya 2007 roku stosovno organichnogo virobnicztva i markuvannya organichnikh produktiv, ta skasuvannya Postanovi (YeES) № 2092/91 [Council Regulation (EC) № 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labeling of organic products and repealing Regulation (EEC) (2092/91)]. Available at: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EU%20Reg_834_2007%20Organic%20Production_UA.pdf (accessed 17 June 2020).
12. Detalni pravila shhodo organichnogo virobnicztva, markuvannya i kontrolyu dlya vprovadzhennya Postanovi Radi (YeS) № 834/2007 stosovno organichnogo virobnicztva i markuvannya organichnikh produktiv [Detailed rules on organic production, labeling and control for the implementation of Council Regulation (EC) № 834/2007 on organic production and labeling of organic products]. Available at: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/EC_Reg_889_2008_Implementing_Rules_UA.pdf (accessed 22 June 2020).
13. Postanova (YeS) № 882/2004 Yevropejskogo parlamentu ta Radi vid 29.04.2004 roku shhodo zdijsnennya oficizjnogo kontrolyu dlya zabezpechennya vidpovidnosti zakonam stosovno kormiv ta kharchovikh produktiv, pravil shhodo zdorovya ta nalezhnogo utrimannya tvarin. [Regulation (EU) (882/2004 of the European Parliament and of the Council of 29.04.2004 on official controls to ensure compliance with food and food law, animal health and animal welfare rules]. Available at: <https://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es882-2004.pdf> (accessed 11 February 2020).
14. Bondar O.G. (2020) Pravove ta institucijne zabezpechennya publichnogo upravlinnya u sferi organichnogo silskogo gospodarstva Ukrayini [Legal and institutional support of public administration in the field of organic agriculture of Ukraine]. *Organichne silskogospodarske virobnicztvo v Ukrayini: pravovi zasadi vedennya* [Organic agricultural production in Ukraine: legal principles of management]. Kharkiv: Yurajt, pp. 75–89. (in Ukrainian)